

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده معماری و شهرسازی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای

عنوان

بررسی و شناخت شیوه‌های مشارکتی و کاربرد آن‌ها در
برنامه‌ریزی توسعه شهری
نمونه موردی: محله چهار منطقه شش شهر تهران

استاد راهنما

دکتر ناصر برک‌پور

نگارش و تمقیق

مرجان شرفی

بهمن ماه ۱۳۸۹

چکیده

نقش انکارناپذیر مردم در حل مسائل و مشکلات جامعه شهری، موضوع مشارکت شهروندان را به ضرورتی آشکار در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری تبدیل کرده است. مشارکت مردم که اکنون به عنوان یکی از ارکان اصلی فعالیت برنامه‌ریزی و مدیریت شهری شناخته می‌شود در سطوح و درجات مختلف، امکان‌پذیر است. در پایین‌ترین سطح، دخالت شهروندان در فرایند برنامه‌ریزی می‌تواند به اتخاذ تصمیمات پایدارتر، با اعتبار بیشتر و مبتنی بر نیازهای طیف وسیع‌تری از مردم منجر شود و در بالاترین سطح، مشارکت مردمی می‌تواند سبب گسترش و تقویت مردم‌سالاری از طریق شیوه‌های مشورتی، مستقیم و صریح گردد. در حال حاضر نگرانی اصلی برنامه‌ریزان شهری این است که با چه روش‌ها و شیوه‌هایی می‌توان برنامه‌ها و طرح‌های مشارکتی را با موفقیت به انجام رسانید. طبقه‌بندی‌های گوناگونی از تکنیک‌ها و شیوه‌های مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری وجود دارد. هدف این پژوهش، از سویی معرفی سطوح مشارکت، دسته‌بندی‌های گوناگون تکنیک‌های مشارکتی و ارائه طبقه‌بندی تلفیقی از انواع دسته‌بندی‌های موجود است و از سوی دیگر بررسی نتایج کاربرد یکی از تکنیک‌های مربوط به جلسات عمومی و مشارکت الکترونیکی در محله یوسف‌آباد است. روش تحقیق این نوشتار، روش توصیفی - تحلیلی است. این تحقیق می‌کوشد با مطالعه متون روز جهان در خصوص مشارکت و عملیاتی کردن آن به اهداف مذکور دست یابد. پژوهش حاضر گستره‌ای پنج سطحی از مشارکت را بر مبنای تلفیق سطح‌بندی‌های موجود ارائه می‌دهد و مطابق این گستره، دسته‌بندی از تکنیک‌های مشارکت مردمی معرفی می‌کند. در این سطح‌بندی مشارکت در پنج سطح اطلاع‌رسانی، شنیدن نظرات مردم، اعمال نظرات مردم در تصمیمات، اجماع و توافق عمومی و دادن اختیار به مردم تعریف می‌شود. در پایین‌ترین سطح این گستره صرفاً اطلاع‌رسانی انجام می‌شود و مردم در جریان برنامه قرار می‌گیرند. در سطوح بالاتر رفته‌رفته میزان تأثیرگذاری شهروندان در فرایند برنامه افزایش می‌یابد و در بالاترین سطح، برنامه‌ریزان تنها اجراکننده تصمیمات مردم خواهند بود. همچنین نتایج کاربرد تکنیک‌ها در محله یوسف‌آباد نشان می‌دهد، تلفیق شیوه‌های سنتی با رهیافت‌های مشارکت الکترونیکی زمینه مشارکت طیف گسترده‌تری از گروه‌های هدف را فراهم می‌کند و به شکل چشمگیری سبب ارتقاء برنامه‌ریزی مشارکتی و در نتیجه آن تقویت نقش شهروندان در اداره امور محله می‌شود.

واژه‌های کلیدی

مشارکت مردمی، تکنیک‌های مشارکت، سطوح مشارکت، تکنیک‌های مشارکت الکترونیکی، تکنیک‌های مربوط به جلسات عمومی

فهرست مطالب

فصل اول: طرح تحقیق

مقدمه.....	۱
۱-۱- بیان مسئله.....	۱
۲-۱- پیشینه تحقیق.....	۲
۳-۱- ضرورت و اهداف تحقیق.....	۳
۴-۱- سوالات کلیدی تحقیق.....	۴
۵-۱- روش تحقیق و شیوه‌های مورد استفاده.....	۴
۶-۱- طرح کلی تحقیق.....	۵
پی‌نوشت.....	۶

فصل دوم: تحولات نظریه برنامه‌ریزی، تعاریف و مفاهیم پایه

مقدمه.....	۷
۱-۲- بررسی سیر تحول نظریه‌های برنامه‌ریزی.....	۸
۱-۱-۲- زمینه‌های شکل‌گیری مشارکت در انگلستان و امریکا.....	۱۰
۲-۲- تعاریف مشارکت مردمی.....	۱۵
۳-۲- سطوح مشارکت مردمی.....	۱۸
۱-۳-۲- بسته مشارکت مردمی.....	۱۸
۲-۳-۲- نردبان مشارکت.....	۲۰
۳-۳-۲- گستره چهار سطحی برنز.....	۲۱
۴-۳-۲- گستره دو سطحی دشلر و سوک.....	۲۱
۵-۳-۲- گردونه مشارکت اسکات دیویدسون.....	۲۲
۶-۳-۲- زنجیره مشارکت مردمی.....	۲۲
۷-۳-۲- گستره چهار سطحی پریسکولی.....	۲۳
۸-۳-۲- گستره پنج سطحی IAP2.....	۲۴
۹-۳-۲- حلقه مشارکت.....	۲۴
۴-۲- اهداف مشارکت.....	۲۶
۵-۲- مزایا و محدودیتهای مشارکت.....	۲۷
۱-۵-۲- مزایای مشارکت.....	۲۷
۲-۵-۲- مشکلات و موانع مشارکت.....	۳۲
۶-۲- جمع‌بندی.....	۳۳
پی‌نوشت.....	۳۶

فصل سوم: معرفی تکنیک‌های مشارکت مردمی رایج در برنامه‌ریزی شهری

مقدمه.....	۳۷
------------	----

۳۸	..... طبقه‌بندی‌های موجود از تکنیک‌های مشارکت مردمی
۴۰	..... ۱-۱-۳- طبقه‌بندی انجمن مشارکت مردمی
۵۷	..... ۱-۱-۳- تکنیک‌هایی برای تبادل اطلاعات
۶۳	..... ۲-۱-۳- تکنیک‌هایی برای دریافت بازخوردها
۶۴	..... ۳-۱-۳- تکنیک‌های تعامل گروهی
۷۱	..... ۲-۳- جمع‌بندی
۷۲	..... پی‌نوشت

فصل چهارم: تکنیک‌های مربوط به جلسات عمومی و مشارکت الکترونیکی

۷۳	..... مقدمه
۷۳	..... ۱-۴- تکنیک‌های جلسه محور
۷۵	..... ۱-۱-۴- گام‌هایی برای برنامه‌ریزی یک جلسه عمومی
۷۹	..... ۲-۱-۴- سایر عوامل موثر در انتخاب نوع جلسه
۷۹	..... ۳-۱-۴- تدارکات و سازمان‌دهی جلسه
۷۹	..... ۱-۳-۱-۴- نحوه چیدمان فضا
۸۱	..... ۲-۳-۱-۴- زمان و مکان جلسات
۸۱	..... ۳-۳-۱-۴- سایر عوامل موثر در سازمان‌دهی جلسه
۸۱	..... ۴-۱-۴- چک لیست آماده‌سازی جلسه
۸۴	..... ۲-۴- تکنیک‌های مشارکت الکترونیکی
۸۶	..... ۱-۲-۴- ارکان مشارکت الکترونیکی
۸۸	..... ۲-۲-۴- سطوح مشارکت الکترونیکی
۹۱	..... ۳-۲-۴- مزیت‌های مشارکت الکترونیکی
۹۲	..... ۴-۲-۴- محدودیت‌های مشارکت الکترونیکی
۹۳	..... ۵-۲-۴- چک لیست آماده‌سازی و اجرای تابلوی اعلانات الکترونیکی
۹۵	..... ۳-۴- جمع‌بندی
۹۶	..... پی‌نوشت

فصل پنجم: بررسی تجارب جهانی

۹۸	..... مقدمه
۹۹	..... ۱-۵- برنامه‌ریزی خیابان وایت ادمونتون
۹۹	..... ۱-۱-۵- تصویر کلی شهر
۱۰۰	..... ۲-۱-۵- طرح مسئله
۱۰۰	..... ۳-۱-۵- شیوه‌های مشارکتی مورد استفاده در این فرایند
۱۰۱	..... ۴-۱-۵- نتایج فرایند
۱۰۲	..... ۵-۱-۵- خلاصه فرایند طرح مشارکتی خیابان وایت
۱۰۳	..... ۶-۱-۵- چارچوب کنونی مداخله و مشارکت در شهر ادمونتون
۱۰۵	..... ۲-۵- برنامه‌ریزی مشارکتی محله پیلسن شیکاگو

۱۰۵	..... طرح مسئله	۱-۲-۵
۱۰۵	..... ساختار نظری پیمایش	۲-۲-۵
۱۰۶	..... فرایند تهیه طرح	۳-۲-۵
۱۰۷	..... نتایج فرایند و راهکارهایی برای ارتقا و توسعه این شیوه	۴-۲-۵
۱۰۸	..... خلاصه‌ای از برنامه مشارکتی محله پیلسن	۵-۲-۵
۱۰۹	..... برنامه‌ریزی محلی در دهکده اسلویت	۳-۲-۵
۱۰۹	..... برنامه‌ریزی واقعیت‌گرا	۱-۳-۵
۱۱۰	..... برنامه‌ریزی واقعیت‌گرای اینترنت مبنا	۲-۳-۵
۱۱۱	..... خلاصه فرایند مشارکت مردمی دهکده اسلویت	۳-۳-۵
۱۱۲	..... پروژه مشارکتی احیا اراضی جنگلی پارک ملی یورک شایر	۴-۲-۵
۱۱۲	..... افزایش ۵۰ درصدی اراضی جنگلی پارک ملی یورک شایر با مشارکت مردم در ۲۵ سال آینده	۱-۴-۵
۱۱۲	..... خلاصه فرایند مشارکت مردمی پارک ملی یورک شایر	۲-۴-۵
۱۱۳	..... ارزیابی مشارکت مردمی به کمک فن‌آوری وب ۲ و سامانه اطلاعات جغرافیایی در برنامه‌ریزی شهر کانلا	۵-۲-۵
۱۱۳	..... معرفی پروژه	۱-۵-۵
۱۱۳	..... نحوه اجرای تکنیک	۲-۵-۵
۱۱۴	..... چارچوب ارزیابی مدل	۳-۵-۵
۱۱۵	..... نظافت و سبز کردن محله‌ها در روسیه	۶-۲-۵
۱۱۵	..... زمینه	۱-۶-۵
۱۱۵	..... تغییر در محله زونالنی	۲-۶-۵
۱۱۶	..... اقدامات صورت گرفته در محله زونالنی	۳-۶-۵
۱۱۷	..... خلاصه‌ای از نتایج اقدامات در محله	۴-۶-۵
۱۱۷	..... جمع‌بندی	۷-۲-۵
۱۱۸	..... پی‌نوشت	

فصل ششم: نمونه‌هایی از کاربرد تکنیک‌های مشارکت مردمی در محله یوسف‌آباد

۱۱۹	..... مقدمه	
۱۱۹	..... ویژگی‌های کلی محله یوسف‌آباد	۱-۶-۶
۱۲۱	..... فرایند طرح مشارکتی محله یوسف‌آباد	۲-۶-۶
۱۲۲	..... تکنیک‌های مشارکتی برای جلب مشارکت گروه‌های هدف	۳-۶-۶
۱۲۲	..... تابلوی اعلانات الکترونیکی/وب سایت محله یوسف‌آباد	۱-۳-۶-۶
۱۲۹	..... برگزاری مسابقات نقاشی، عکاسی و انشا در سطح مدارس محله	۲-۳-۶-۶
۱۳۰	..... برگزاری جلسات بحث و تبادل نظر	۳-۳-۶-۶
۱۳۰	..... برنامه‌ریزی و انتخاب تکنیک مناسب	۱-۳-۳-۶-۶
۱۳۰	..... انجام اقدامات لازم پیش از زمان برگزاری جلسه	۲-۳-۳-۶-۶
۱۳۱	..... برگزاری جلسه (گروه متمرکز)	۳-۳-۳-۶-۶
۱۳۲	..... جمع‌بندی	۴-۶-۶

پی‌نوشت ۱۳۳

فصل هفتم: بررسی یافته‌ها و نتیجه‌گیری

مقدمه ۱۳۴

۱-۷- بررسی یافته‌های کاربرد تکنیک‌های مشارکت مردمی در محله یوسف‌آباد ۱۳۴

۱-۱-۷- بررسی یافته‌های تابلوی اعلانات الکترونیکی محله/وب سایت محله ۱۳۴

۱-۱-۱-۷- بررسی یافته‌های بخش نظرسنجی وبسایت محله ۱۳۵

۱-۱-۲- بررسی یافته‌های بخش «ارتباط با ما» در سایت ۱۴۳

۱-۱-۳- بررسی یافته‌های بخش مسابقه در تابلوی اعلانات الکترونیکی محله ۱۴۴

۱-۱-۴- بررسی یافته‌های گفتگوهای مجازی ۱۴۴

۱-۲-۱-۷- بررسی یافته‌های جلسه گروه متمرکز با معتمدین و ساکنان قدیمی محله ۱۴۴

۱-۲-۱-۷- مشخصات عمومی افراد حاضر در جلسه ۱۴۴

۱-۲-۲-۷- مکان‌ها و ویژگی‌های محله که مردم محله، دوست دارند ۱۴۵

۱-۲-۳-۷- مکان‌ها و ویژگی‌های محله که مردم محله، دوست ندارند ۱۴۵

۱-۲-۴-۷- مهمترین مسائل و مشکلات محله از نظر حاضران در جلسه برگزار شده ۱۴۶

۱-۲-۵-۷- مهم‌ترین نشانه‌ها، مکان‌ها و ساختمان‌های محله ۱۴۷

۱-۲-۶-۷- چشم‌انداز محله از دیدگاه ساکنان قدیمی محله ۱۴۷

۱-۳-۱-۷- بررسی یافته‌های برگزاری مسابقات در سطح مدارس محله ۱۴۸

۱-۴-۱-۷- چشم‌انداز مشارکتی محله یوسف‌آباد ۱۵۱

۱-۴-۱-۷- رهنمودهای طرح فرادست در خصوص چشم‌انداز محله ۱۵۱

۱-۴-۲-۷- جمع‌بندی نظرات مردم در رابطه با اولویت مشکلات و نیازهای محله ۱۵۲

۱-۴-۳-۷- جمع‌بندی نظرات مردم در رابطه با چشم‌انداز محله ۱۵۳

۱-۴-۴-۷- جمع‌بندی نتایج و تدوین بیانیه چشم‌انداز مشارکتی محله یوسف‌آباد ۱۵۳

۲-۷- بررسی مزیت‌ها و محدودیت‌های اجرای هر یک از تکنیک‌ها در محله و ارائه پیشنهاداتی به منظور افزایش کارایی

این تکنیک‌ها در شرایط محله ۱۵۴

۳-۷- پاسخ به سوالات تحقیق ۱۵۶

۴-۷- پیشنهاداتی در ارتباط با پژوهش‌های آتی، در راستای تکمیل تحقیق حاضر ۱۵۶

فهرست منابع ۱۵۸

پیوست شماره یک ۱۶۲

پیوست شماره دو ۱۶۸

پیوست شماره سه ۱۶۹

پیوست شماره چهار ۱۷۰

فهرست جدول‌ها

- جدول شماره ۱-۱: روش‌های مورد استفاده در تحقیق به تفکیک مراحل انجام آن..... ۵
- جدول شماره ۱-۲: طبقه‌بندی انواع نظریه‌های شهرسازی..... ۸
- جدول شماره ۲-۲: ادوار نظریه پردازی در برنامه‌ریزی شهری تا پایان دهه ۱۹۷۰..... ۹
- جدول شماره ۲-۳: چارچوب کلی مشارکت مردمی..... ۱۹
- جدول شماره ۲-۴: نردبان مشارکت شری ارنشتاین..... ۲۰
- جدول شماره ۲-۵: سطوح مشارکت از دیدگاه دشلر و سوک..... ۲۱
- جدول شماره ۲-۶: زنجیره مشارکت مردمی..... ۲۳
- جدول شماره ۲-۷: گستره مشارکت IAP2..... ۲۴
- جدول شماره ۲-۸: مزایای مشارکت مردمی از دیدگاه ریچاردسون..... ۳۰
- جدول شماره ۲-۹: مزیت‌های مشارکت مردمی از دیدگاه گروه برنامه‌ریزی دانشگاه اوکلند..... ۳۱
- جدول شماره ۲-۱۰: موانع و مشکلات مشارکت مردمی از دیدگاه گروه برنامه‌ریزی دانشگاه اوکلند..... ۳۲
- جدول شماره ۲-۱۱: ارائه خلاصه و جمع‌بندی سطوح مشارکت مردمی..... ۳۴
- جدول شماره ۳-۱: رابطه میان تکنیک‌های مشارکتی و اهداف مشارکت..... ۴۰
- جدول شماره ۳-۲: تکنیک‌هایی برای تبادل اطلاعات..... ۴۱
- جدول شماره ۳-۳: تکنیک‌هایی برای دریافت بازخوردها..... ۴۶
- جدول شماره ۳-۴: تکنیک‌هایی برای جمع کردن مردم در کنار یکدیگر و تعامل گروهی..... ۴۹
- جدول شماره ۳-۵: مبنای طبقه‌بندی تکنیک‌های مشارکت مردمی..... ۷۱
- جدول شماره ۴-۱: انواع جلسات..... ۷۴
- جدول شماره ۴-۲: چگونگی تبادل اطلاعات در تعریف مشکل..... ۷۷
- جدول شماره ۴-۳: سطح تعاملات بر اساس موضوع..... ۷۸
- جدول شماره ۴-۴: نحوه چیدمان فضا با توجه به هدف جلسه..... ۸۰
- جدول شماره ۴-۵: چک لیست آماده‌سازی یک جلسه مردمی..... ۸۱
- جدول شماره ۴-۶: توصیف اشکال و روش‌های مشارکت آنلاین..... ۸۴
- جدول شماره ۴-۷: کاربرد ارتباطات کامپیوتری در فعالیت‌های مراجع محلی در برنامه‌ریزی کالبدی: نوع، شکل و تعیین ارزش ارتباطات..... ۸۹
- جدول شماره ۴-۸: چک لیست آماده‌سازی و اجرای یک تابلوی اعلانات الکترونیکی..... ۹۳
- جدول شماره ۴-۹: مقایسه تکنیک‌های مربوط به جلسات عمومی و مشارکت الکترونیکی..... ۹۵
- جدول شماره ۵-۱: خلاصه‌ای از تجارب اجرای تکنیک‌های مربوط به جلسات و مشارکت الکترونیکی..... ۹۸
- جدول شماره ۵-۲: مشخصات کلی شهر ادمونتون..... ۹۹
- جدول شماره ۵-۳: الزامات مداخله عمومی و استانداردهایی برای عمل..... ۱۰۳
- جدول شماره ۵-۴: نظرات کاربران در مورد قدرت آنان در این مدل..... ۱۱۰
- جدول شماره ۵-۵: جلسات برگزار شده طی فرایند مشارکتی صورت گرفته در محله زونالنی..... ۱۱۶

- جدول شماره ۶-۱: ویژگی‌های کلی محله یوسف‌آباد ۱۲۰
- جدول شماره ۶-۲: معرفی گروه‌های هدف و تکنیک‌های بکار رفته برای جلب مشارکت این گروه‌ها ۱۲۲
- جدول شماره ۶-۳: گام‌های فرایند برنامه‌ریزی جلسه در محله یوسف‌آباد ۱۳۰
- جدول شماره ۶-۴: اقدامات صورت گرفته پیش از زمان برگزاری جلسه ۱۳۱
- جدول شماره ۷-۱: جنسیت افراد شرکت کننده در نظرسنجی اینترنتی ۱۳۵
- جدول شماره ۷-۲: مشخصات افراد شرکت کننده در نظرسنجی اینترنتی از نظر سن ۱۳۵
- جدول شماره ۷-۳: گروه‌های سنی افراد شرکت کننده در نظرسنجی اینترنتی ۱۳۶
- جدول شماره ۷-۴: سطح تحصیلات افراد شرکت کننده در نظرسنجی اینترنتی ۱۳۶
- جدول شماره ۷-۵: شیوه آشنایی پاسخ دهندگان با وب سایت محله ۱۳۷
- جدول شماره ۷-۶: مدت سکونت پاسخ دهندگان در محله ۱۳۷
- جدول شماره ۷-۷: مکان‌ها و ویژگی‌های مورد علاقه مردم محله ۱۳۸
- جدول شماره ۷-۸: مکان‌ها و ویژگی‌های محله که مردم محله، دوست ندارند ۱۳۹
- جدول شماره ۷-۹: مشکلات محله یوسف‌آباد از دیدگاه پاسخ دهندگان به ترتیب اولویت ۱۴۱
- جدول شماره ۷-۱۰: نشانه‌هایی که مردم با دیدن آن پی می‌برند که در محله یوسف‌آباد هستند ۱۴۲
- جدول شماره ۷-۱۱: نظرات پاسخ دهندگان در مورد چشم‌انداز محله ۱۴۲
- جدول شماره ۷-۱۲: مشخصات افراد شرکت کننده در جلسه از نظر سن ۱۴۴
- جدول شماره ۷-۱۳: سطح تحصیلات افراد شرکت کننده در جلسه ۱۴۵
- جدول شماره ۷-۱۴: مدت سکونت حاضران جلسه در محله ۱۴۵
- جدول شماره ۷-۱۵: مشکلات محله یوسف‌آباد از دیدگاه حاضران در جلسه به ترتیب اولویت ۱۴۶
- جدول شماره ۷-۱۶: نظرات حاضران در جلسه در مورد چشم‌انداز محله ۱۴۷
- جدول شماره ۷-۱۷: عناصر موجود در نقاشی کودکان محله یوسف‌آباد ۱۴۸
- جدول شماره ۷-۱۸: چشم‌انداز شهر تهران و منطقه شش ۱۵۲
- جدول شماره ۷-۱۹: اولویت مسائل و مشکلات محله از دیدگاه گروه‌های هدف ۱۵۲
- جدول شماره ۷-۲۰: چشم‌انداز محله یوسف‌آباد از دیدگاه گروه‌های هدف ۱۵۳
- جدول شماره ۷-۲۱: مزیت‌ها و محدودیت‌های کاربرد تکنیک‌ها در محله و پیشنهادهایی به منظور افزایش کارایی تکنیک‌ها ۱۵۴

فهرست شکل‌ها

- شکل شماره ۱-۱: نمودار مراحل تحقیق..... ۶
- شکل شماره ۱-۲: سه گونه تعهد عمومی..... ۱۷
- شکل شماره ۲-۲: بسته مشارکت مردمی..... ۱۹
- شکل شماره ۳-۲: گردونه مشارکت دیویدسون..... ۲۲
- شکل شماره ۴-۲: سطوح مشارکت..... ۲۳
- شکل شماره ۵-۲: حلقه مشارکت..... ۲۴
- شکل شماره ۶-۲: مقایسه مدت زمان در فرایند تصمیم‌سازی یک جانبه در مقابل تصمیم‌سازی مشارکتی..... ۲۸
- شکل شماره ۷-۲: سطح‌بندی پیشنهادی مشارکت مردمی..... ۳۵
- شکل شماره ۱-۳: عملکرد نقش آفرینان مختلف در فرایند تصمیم‌سازی..... ۳۸
- شکل شماره ۲-۳: طبقه‌بندی تلفیقی سطوح و تکنیک‌های مشارکت مردمی..... ۴۰
- شکل شماره ۱-۴: نمودار دیواری طرح‌ریزی یک جلسه عمومی..... ۷۶
- شکل شماره ۲-۴: مشارکت الکترونیکی..... ۸۷
- شکل شماره ۳-۴: مدل توصیفی جلسات بحث و تبادل نظر سیاسی..... ۸۷
- شکل شماره ۴-۴: نردبان مشارکت الکترونیکی..... ۸۸
- شکل شماره ۵-۴: نردبان مشارکت الکترونیکی..... ۸۸
- شکل شماره ۶-۴: مشارکت شبکه‌ای - طبقه‌بندی..... ۹۱
- شکل شماره ۱-۵: خلاصه فرایند مشارکتی خیابان وایت ادمونتون..... ۱۰۲
- شکل شماره ۲-۵: زنجیره مداخله عمومی..... ۱۰۴
- شکل شماره ۳-۵: برنامه رسمی مداخله عمومی..... ۱۰۴
- شکل شماره ۴-۵: خلاصه فرایند برنامه‌ریزی مشارکتی محله پیلسن..... ۱۰۸
- شکل شماره ۵-۵: خلاصه فرایند مشارکت مردمی دهکده اسلویت..... ۱۱۱
- شکل شماره ۶-۵: خلاصه فرایند مشارکت مردمی پارک ملی یورک شایر..... ۱۱۲
- شکل شماره ۱-۶: عکس هوایی از موقعیت محله یوسف‌آباد..... ۱۲۰
- شکل شماره ۲-۶: تصاویری از محله یوسف‌آباد..... ۱۲۰
- شکل شماره ۳-۶: نقشه موقعیت محله یوسف‌آباد در منطقه شش..... ۱۲۱
- شکل شماره ۴-۶: فرایند طرح مشارکتی محله یوسف‌آباد..... ۱۲۲
- شکل شماره ۵-۶: ساختار اولیه سایت محله یوسف‌آباد..... ۱۲۴
- شکل شماره ۶-۶: تصویری از بروشور توزیع شده در محله..... ۱۲۵
- شکل شماره ۷-۶: نمونه‌هایی از بنرهای طراحی شده..... ۱۲۵
- شکل شماره ۸-۶: تصاویری از بنرهای نصب شده در سطح محله..... ۱۲۶
- شکل شماره ۹-۶: تصاویری از تابلوی اعلانات الکترونیکی محله یوسف‌آباد..... ۱۲۷
- شکل شماره ۱۰-۶: تصاویری از فراخوان مسابقات..... ۱۲۹

- شکل شماره ۶-۱۱: تصاویری از اتاق جلسه صبح روز برگزاری ۱۳۲
- شکل شماره ۶-۱۲: تصاویری از جلسه برگزار شده با حضور ساکنان محله یوسف‌آباد ۱۳۲
- شکل شماره ۷-۱: نمونه‌هایی از انشا کودکان محله یوسف‌آباد ۱۴۸
- شکل شماره ۷-۲: نمونه‌هایی از نقاشی کودکان یوسف‌آباد ۱۴۹
- شکل شماره ۷-۳: نمونه‌هایی از عکس‌های ارسال شده برای مسابقه عکاسی ۱۵۰
- شکل شماره ۷-۴: فرایند تدوین چشم‌انداز محله یوسف‌آباد ۱۵۱

فهرست کادر نوشت‌ها

- کادر نوشت ۲-۱: بیانیه مداخله جامعه محلی در انگلستان ۱۴
- کادر نوشت ۳-۱: راهنمای برنامه‌ریزی و اجرای تکنیک بانک اطلاعات ۵۸
- کادر نوشت ۳-۲: خبرنامه مکان‌سنجی روستای ارول - اسکاتلند ۶۰
- کادر نوشت ۳-۳: تأثیر شیوه‌های آگاهی‌رسانی در بافت‌های فرسوده محله‌های امام‌زاده عبدا... و نعمت آباد ۶۱
- کادر نوشت ۳-۴: راهنمای برنامه‌ریزی و اجرای تکنیک نشریه اطلاعات ۶۲
- کادر نوشت ۳-۵: راهنمای برنامه‌ریزی و اجرای تکنیک گروه‌های مشورتی شهروندی ۶۷
- کادر نوشت ۳-۶: راهنمای برنامه‌ریزی و اجرای تکنیک خانه باز ۶۹
- کادر نوشت ۴-۱: ۱۰ نکته طلایی برای مدیران جلسات گروهی به ویژه شارت‌ها ۸۳
- کادر نوشت ۴-۲: تصویری کلی از یک تابلوی اعلانات در کانادا ۹۴
- کادر نوشت ۶-۱: نحوه برنامه‌ریزی و اجرای تابلوی اعلانات الکترونیکی محله یوسف‌آباد ۱۲۸
- کادر نوشت ۷-۱: مکان‌ها و ویژگی‌های دوست‌داشتنی محله یوسف‌آباد از زبان ساکنان محله ۱۳۸
- کادر نوشت ۷-۲: مکان‌ها و ویژگی‌هایی از محله که مردم دوست ندارند ۱۴۰
- کادر نوشت ۷-۳: مشکلات محله یوسف‌آباد از زبان ساکنان محله ۱۴۰
- کادر نوشت ۷-۴: چشم‌انداز محله یوسف‌آباد از زبان ساکنان محله ۱۴۳
- کادر نوشت ۷-۵: نمونه‌هایی از نظرات و پیشنهادات شهروندان در بخش «ارتباط با ما» در سایت محله ۱۴۳
- کادر نوشت ۷-۶: مشکلات محله یوسف‌آباد از زبان افراد حاضر در جلسه برگزار شده ۱۴۶
- کادر نوشت ۷-۷: مکان‌ها و نشانه‌های مهم محله از نظر افراد حاضر در جلسه ۱۴۷

مقدمه

پیش از هر پژوهش علمی ارائه بیان مسئله، پیشینه تحقیق، اهداف کلی و تفصیلی، فرضیه و سوالات کلیدی و روش تحقیق ضروری است. بنابراین در این فصل ابتدا به شرح ابعاد و اهمیت مسئله پرداخته می‌شود و سپس پیشینه پژوهش‌های انجام شده قبلی ذکر می‌شود. در ادامه به اهداف کلی و تفصیلی و ضرورت تحقیق و سوالات اصلی تحقیق اشاره شده و روش تحقیق و شیوه‌های دستیابی به این اهداف بیان و در انتها نیز طرح کلی پژوهش و خلاصه‌ای از هریک از فصل‌ها ارائه می‌شود.

۱-۱- بیان مسئله

کمسیون اسکفینگتن در سال ۱۹۶۹، برنامه‌ریزی را حوزه‌ای تعریف می‌کند که نیازمند مشارکت است. زیرا: مردم باید انتخاب کنند که چه جامعه‌ای می‌خواهند و چگونه می‌خواهند آن را توسعه دهند (Simpson, 1997, 913). این در حالی است که در حال حاضر در کشور ما در حوزه برنامه‌ریزی و طراحی شهری، خواست‌های مردم غایب است و برنامه‌ریزان و طراحان در بسیاری از مواقع بدون در نظر گرفتن نقطه نظرات مردم برای آن‌ها تصمیم‌گیری می‌کنند (نوریان، و رضایی، ۱۳۸۵) که در نتیجه آن طرح‌های شهری از کاربرد مناسب خود دور می‌شوند و از حمایت مردمی در پیشبرد و اجرا محروم می‌شوند. لازمه تحقق طرح‌های شهری مشارکت و دخیل کردن مردم در روند تهیه طرح‌ها، و مهمترین عامل برای موفقیت در فرایند مشارکتی، تعیین شیوه‌هایی است که نحوه رابطه و کار با مردم و سطح مشارکت آنان را مشخص سازد (Priscoli, 2003). در پایین‌ترین سطح، دخالت شهروندان در فرایند برنامه‌ریزی می‌تواند به اتخاذ تصمیمات پایدارتر، با اعتبار بیشتر و مبتنی بر نیازهای طیف وسیع‌تری از مردم منجر شود و در بالاترین سطح، مشارکت مردمی می‌تواند سبب گسترش و تقویت مردم‌سالاری از طریق شیوه‌های مشورتی، مستقیم و صریح گردد. نتیجه چنین نگرشی توسعه اعتماد عمومی در سطح جامعه است. این نکته از آن جهت حائز اهمیت است که نادیده انگاشتن آن غالباً منجر به سردرگمی، بی‌توجهی و خشونت شهروندان و شکسته شدن و ویرانی هنجارهای جامعه خواهد شد. اعتماد عمومی تنها نتیجه مهم مشارکت مردمی نیست. این دیدگاه همچنین منجر به قانون‌گرایی، آگاهی جامعه، تصمیم‌سازی صحیح و الگوی اصلاح شده‌ی قدرت سیاسی می‌شود (Wang , & Wan Wart, 2007, 266).

در حال حاضر نگرانی اصلی برنامه‌ریزان شهری این است که با چه روش‌ها و شیوه‌هایی می‌توان برنامه‌ها و طرح‌های مشارکتی را با موفقیت به انجام رسانید. تبدیل دیدگاه‌ها و نظریه‌های مشارکتی در شهرسازی به روش‌ها و تکنیک‌های عملی، اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا تا زمانی که این نظریه‌ها عملیاتی نشده‌اند امکان تحقق آنها وجود ندارد. علاوه بر آن، با توجه به ملاحظات نهادی و قانونی مختلف در کشورهای گوناگون چگونگی استفاده از این روش‌ها نیز باید متناسب با ملاحظات فوق مورد توجه قرار گیرد. از آن جایی که تاکنون در این زمینه، شیوه‌های عملی که بتواند بحث را از نظریه و آرمان‌ها و تخیلات به واقعیت نزدیک کند و زمینه تحقق و اجرای آن را در کشور فراهم آورد، ارائه نشده است (نوریان، و رضایی، ۱۳۸۵)، پرداختن به ابعاد گوناگون مشارکت مردمی و سعی در کاربردی نمودن آن امری ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین اهداف اصلی پژوهش

حاضر، معرفی تکنیک‌های رایج مشارکتی در شناخت و تحلیل مسائل شهری و همچنین عملیاتی کردن یک یا چند تکنیک و بومی‌سازی آن‌ها با توجه به شرایط نمونه مورد مطالعه در شهر تهران است. توضیح این نکته ضروری است که در محله یوسف‌آباد هدف صرفاً بررسی کاربرد روش‌ها و تکنیک‌های تهیه طرح‌های مشارکتی در مقیاس محله‌ای و در شرایط ایران است و نه لزوماً نتایج اجرایی - محتوایی که از کاربرد این تکنیک‌ها در محله به دست می‌آید. به عبارت دیگر در مطالعه موردی خاص این تحقیق، فرایند تهیه طرح مشارکتی مد نظر است و نه محتوای طرح. برای این منظور اهدافی در محله تعریف شده است تا در خلال رسیدن به این اهداف نتایج کاربرد این تکنیک‌ها در محله مورد ارزیابی قرار گیرد.

۱-۲- پیشینه تحقیق

به منظور بررسی سوابق این پژوهش در خارج از کشور، جستجو در سایت سازمان‌های تحقیقاتی معتبر شهرسازی صورت گرفته است. به عنوان مثال انجمن برنامه‌ریزی امریکا^۱، برنامه‌ریزی مشارکتی محلی را یکی از مهم‌ترین سیاست‌های موسسه تحقیقاتی خود معرفی و توسعه جامعه محلی و مشارکت شهروندی را دو محور اصلی کنفرانس‌های انجمن تعریف کرده است. (www.Planning.org) و یا سه محور زیر از اولویت‌های اصلی تحقیقات در بانک توسعه آسیایی^۲ است (www.adb.org):

- مشارکت محلی: سازوکارهای تجربه برتر برای افزایش مشارکت محلی و ارتباط آن با پایداری توسعه
- اداره و مشارکت امور شهری (حکروایی شهری): سازوکارهای تضمینی، شفافیت بیشتر، مسؤولیت‌پذیری، قابلیت پیش‌بینی و مشارکت مدنی در حکومت محلی و تصمیم‌سازی
- تمرکززدایی: ارزیابی فرایندها و اثرات سیاست‌های تمرکززدایی بر توسعه شهری، کیفیت زندگی و سطح مشارکت عمومی

با توجه به رویکرد جهان به سوی شهرسازی مشارکتی افراد زیادی به مطالعه در این زمینه پرداخته‌اند و کتب و مقالات بسیاری در این زمینه به چاپ رسیده است. از این میان می‌توان به دیویدوف^۳، سانوف^۴، پریسکولی^۵، آرنشتاین^۶، کریتون^۷، گانس^۸ و ... اشاره کرد. موضوع مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی توسعه شهری در کشورهای توسعه یافته تنها به نظریات محدود نمی‌شود بلکه در عمل بکارگیری شیوه‌های مشارکتی از اصول مهم در تهیه طرح‌ها به حساب می‌آید. اما در این زمینه در کشور ما مطالعات محدودی انجام شده است. یکی از مطالعاتی که در کشور صورت گرفته است، مطالعه‌ای تحت عنوان «الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها» است که با حمایت سازمان شهرداری‌های کشور صورت گرفته است. در این مطالعه مباحثی در رابطه با زمینه سنجی در الگوهای مشارکت، آگاهی‌ها، گرایش‌ها و رفتارها در زمینه مشارکت و راهبردها و خط مشی‌هایی برای مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها آمده است. چندین پایان‌نامه نیز به موضوع مشارکت پرداخته‌اند که از جمله می‌توان به دو نمونه ذیل اشاره کرد، «شهرسازی مشارکتی و جایگاه مشارکت مردمی در شهر ایرانی: واقعیات، اهداف و استراتژی‌ها» و «عملیاتی کردن شهرسازی مشارکتی در شرایط ایران». در مورد اول مشارکت، شهرسازی مشارکتی و جایگاه مشارکت مردم در شهر ایرانی (با تأکید بیشتر بر روی شهر تهران) بررسی و در انتها اهداف و استراتژی‌های مطلوبی جهت نمادینه کردن مشارکت پیشنهاد شده

است. در مورد دوم سعی شده است ابعاد اصلی شهرسازی مشارکتی هماهنگ با شرایط ایران، شناسایی و به نحوی قابل اجرا در یک طرح شهری ارائه شوند. در این طرح قلعه آبکوه مشهد که نوعی از اسکان غیررسمی محسوب می‌شود، بررسی شده و نوع مداخله و راهبردهای اصلی ساماندهی با روش‌های مشارکتی تعیین و ساختار تهیه طرح با توجه به محورهای شهرسازی مشارکتی پیشنهاد شده است. به طور خلاصه می‌توان این گونه جمع‌بندی کرد که بحث مشارکت مردمی در کشور در ابتدای راه و هنوز در قالب نظریه است و تاکنون به جنبه‌های عملی و کاربردی آن کمتر پرداخته شده است. با توجه به آنکه هدف این تحقیق معرفی تکنیک‌های مشارکتی و آزمون کاربرد مواردی از تکنیک‌های مشارکت الکترونیکی^۹ و تکنیک‌های جلسات عمومی در شرایط نمونه مورد مطالعه است، یک فصل از این تحقیق به شکل جداگانه به بررسی تجارب سایر کشور در خصوص کاربرد این تکنیک‌ها اختصاص می‌یابد.

۱-۳- ضرورت و اهداف تحقیق

یکی از مشکلات در مقطع کنونی، قابل فهم نبودن بسیاری از تصمیمات برنامه‌ریزان است. بکارگیری تکنیک‌های مشارکتی می‌تواند شیوه مناسبی برای سنجش و اولویت‌بندی معیار و خواست‌های مردم و تبدیل آن‌ها به طرح باشد. برنامه‌ریز بهتر است از بررسی و کنکاش در خواست‌های مردم شروع کند تا از ارزیابی خود از ارزش‌هایی که تلاش می‌کند آن‌ها را بزرگ جلوه دهد. راجع به ضرورت مشارکت در شناخت و تحلیل مسائل شهری محققان زیادی اظهارنظر کرده‌اند (Gans, Sanoff, 2000, Simpson, 1997, Priscoli, 2003, 1969، و هویی زن، ۱۹۸۴). در یک جمع‌بندی کلی می‌توان موارد زیر را بیان کرد:

- (۱) ایده‌های خوب همواره برخاسته از جامعه است و اگر این مشارکت به وقوع نپیوندد، نتیجه آن مردم بیگانه‌ای خواهد بود که احساس می‌کنند دیدگاه‌ها و نظراتشان نادیده گرفته شده و فرم شهری جدید به آنان تحمیل شده است.
- (۲) مشارکت شهروندان، تعیین کننده درجه موفقیت یا شکست هر طرح است. بنابراین تصمیم‌گیری پایدار ممکن نیست مگر با سهیم کردن آراء و دیدگاه‌های مردمی در انتخاب ایده‌ها و طرح‌ها. با توجه به این حقیقت باید سعی شود نگرش از مشارکت در چارچوب آگاه کردن شهروندان به سوی دخالت آن‌ها در تصمیم‌گیری‌های نهایی سوق داده شود.
- (۳) اختصاص زمان و تلاش برای درگیر کردن مردم شکل اساسی توسعه جامعه محلی است و کمک به مشارکت کنندگان برای رفع تضادها و تعریف اهداف در فرایند برنامه‌ریزی جامعه محلی بسیار ارزشمند است. بنابراین اگر سازمان‌های برنامه‌ریز سعی کنند با بزرگ جلوه دادن مسائل مانع مشارکت مردم شوند، این امر می‌تواند منشأ انفعال سیاسی، وابستگی و ناآگاهی گردد.
- (۴) از آنجا که همه مردم یکسان نیستند و اهداف و مشکلاتشان نیز متفاوت است، برنامه‌ریز باید به خوبی این مشکلات و خواست‌ها را شناسایی کند. در این راستا برنامه‌ریزی با مردم به جای برنامه‌ریزی برای مردم می‌تواند راهگشا باشد.

امروزه در کشورهای جهان مشارکت موضوعی نیست که در نظریه بررسی و تحلیل شود، بلکه در عمل معلوم شده است حل مسائل و مشکلات جامعه شهری بدون مشارکت میسر نیست. بنابراین مشارکت مردم در تهیه طرح‌ها یک ضرورت محسوب می‌شود. این در حالی است که بحث مشارکت عمومی در فرایند تهیه طرح‌ها در کشور بسیار نوپا بوده و از طرفی نیز مطالعاتی که تاکنون در کشور در زمینه مشارکت مردمی صورت گرفته است بیشتر به جنبه‌های نظری موضوع پرداخته‌اند. اما در این تحقیق تلاش می‌شود تا علاوه بر بحث در مورد نظریه‌ها و تکنیک‌های مشارکتی، تکنیک‌های مشارکت الکترونیکی و تکنیک‌های مربوط به جلسات عمومی به تفصیل توضیح داده شده و و مواردی از آنها در نمونه مورد مطالعه اجرا شود. یعنی عملیاتی و کاربردی نمودن مباحث به عنوان یکی از اهداف اصلی در این تحقیق مدنظر است. بنابراین اهداف اصلی این پژوهش عبارتند از:

۱. معرفی مهم‌ترین طبقه‌بندی‌های موجود از سطوح و تکنیک‌های مشارکت مردمی و ارائه سطح‌بندی تلفیقی

۲. عملیاتی کردن یک یا چند تکنیک و بومی‌سازی آن‌ها با توجه به شرایط نمونه مورد مطالعه

۴-۱- سوالات کلیدی تحقیق

از آن جایی که این تحقیق فرضیه ندارد، به دو سوال زیر در طول انجام آن پاسخ داده خواهد شد:

۱: چه تکنیک‌های مشارکتی در برنامه‌ریزی توسعه شهری وجود دارد؟

در این تحقیق سعی می‌شود طبقه‌بندی‌های رایج از تکنیک‌ها و سطوح مشارکت مردمی معرفی و دسته‌بندی تلفیقی از آنها ارائه شود. همچنین ضمن ارائه تعریفی مختصر از تمامی تکنیک‌ها، یک یا چند تکنیک به تفصیل توضیح داده شوند.

۲: نتایج حاصل از تکنیک‌های مشارکتی به کار گرفته شده در محله مورد نظر چیست؟

بعد از معرفی تکنیک‌های مشارکتی، تکنیک‌های مشارکت الکترونیکی و تکنیک‌های مربوط به جلسات عمومی به تفصیل توضیح داده شده و و مواردی از آنها در نمونه مورد مطالعه اجرا و نتایج حاصل از کاربرد این تکنیک‌ها ارائه خواهد شد.

۵-۱- روش تحقیق و شیوه‌های مورد استفاده

روش این تحقیق توصیفی و تحلیلی است زیرا در آن تکنیک‌های مشارکتی در زمینه شناخت و تحلیل مسائل شهری معرفی و سپس قابلیت بکارگیری این تکنیک‌ها در فرایند شناخت و تحلیل مسائل محله مورد مطالعه بررسی خواهد شد. جدول زیر بیانگر نحوه و ابزار برداشت اطلاعات و همچنین اسناد مورد استفاده به تفکیک مراحل مختلف تحقیق است.

جدول شماره ۱-۱: روش‌های مورد استفاده در تحقیق به تفکیک مراحل انجام آن

روش‌های اصلی و ابزار برداشت اطلاعات	اسناد مورد استفاده
مفاهیم پایه، تحولات نظری و تجارب سایر کشورها	فیش‌برداری از منابع مکتوب و سایت‌های علمی کتاب، مقاله، پایان‌نامه، طرح‌های شهری کشورهای نظیر انگلستان، امریکا و...
معرفی تکنیک‌های مشارکتی	فیش‌برداری از منابع مکتوب و سایت‌های علمی کتاب، مقاله، پایان‌نامه
بررسی تفصیلی تکنیک‌های مشارکت الکترونیکی و تکنیک‌های مربوط به جلسات عمومی	فیش‌برداری از منابع مکتوب و سایت‌های علمی کتاب، مقاله، پایان‌نامه
کاربرد تکنیک‌های مشارکتی در نمونه مورد مطالعه	تکنیک‌های معرفی شده در فصل قبل روش‌های تکمیلی نظیر فیلم و عکس نیز استفاده خواهد شد
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	اسناد مربوط به نتایج اجرای تکنیک‌ها و متون فصل‌های پیشین

۱-۶- طرح کلی تحقیق

با توجه به اهداف ذکر شده این تحقیق در قالب هفت فصل به شرح زیر انجام شده است:

(۱) کلیات تحقیق

(۲) تحولات نظریه برنامه‌ریزی، تعاریف و مفاهیم پایه: این فصل دربرگیرنده تحولات نظریه

برنامه‌ریزی، مفاهیم و تعاریف مشارکت، سطوح مشارکت، مزیت‌ها و محدودیت‌های مشارکت است. در انتهای این فصل طبقه‌بندی تلفیقی از سطوح مشارکت ارائه می‌شود.

(۳) معرفی تکنیک‌های مشارکت مردمی رایج در برنامه‌ریزی شهری: در این فصل دسته‌بندی‌های

رایج از تکنیک‌های مشارکت مردمی معرفی و دسته‌بندی منطبق بر سطح‌بندی تلفیقی صورت گرفته در فصل پیشین، به همراه توضیح مختصر تمامی این تکنیک‌ها ارائه می‌شود.

(۴) تکنیک‌های مربوط به جلسات عمومی و مشارکت الکترونیکی: در این فصل تکنیک‌های مربوط

به جلسات عمومی و مشارکت الکترونیکی به تفصیل توضیح داده می‌شود.

(۵) بررسی تجارب جهانی: در این فصل تجارب سایر کشورها در خصوص بکارگیری تکنیک‌های

توضیح‌داده شده در فصل قبل بررسی می‌شود تا از نتایج آن در مورد پژوهی تحقیق استفاده شود.

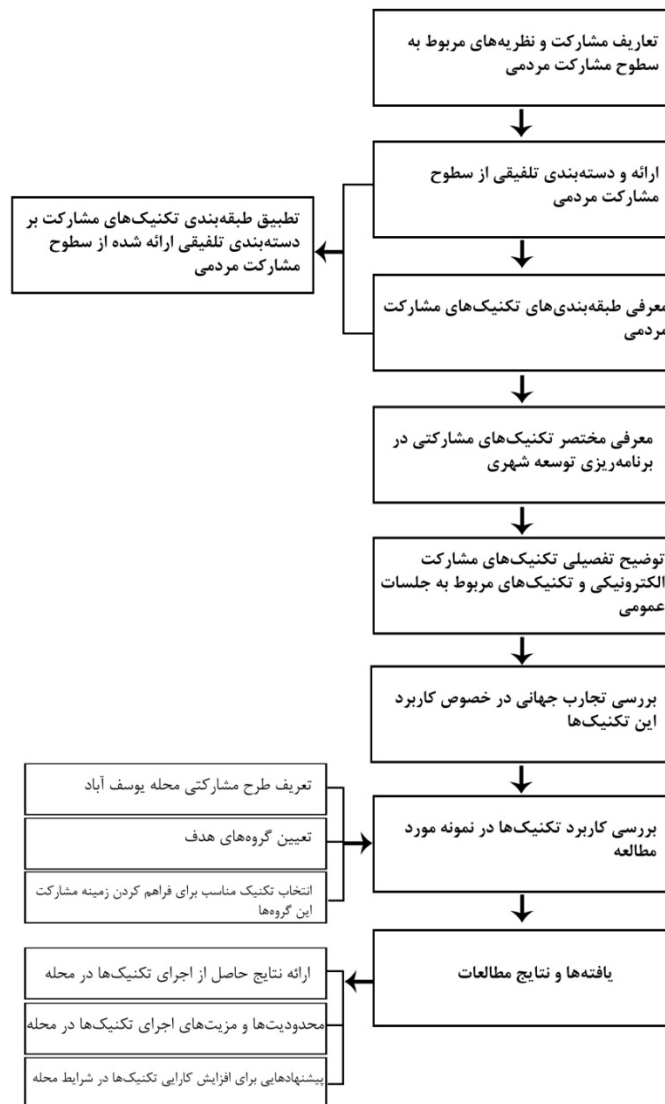
(۶) نمونه‌هایی از کاربرد تکنیک‌های مشارکت مردمی در محله یوسف‌آباد: در این فصل طرح

مشارکتی محله یوسف‌آباد معرفی و در راستای رسیدن به هدف این طرح و گروه‌های هدف (کودکان و نوجوانان، جوانان و میانسالان و سالمندان)، به ترتیب تکنیک برگزاری مسابقات، تابلوی اعلانات الکترونیکی محله و تکنیک جلسه گروه متمرکز برای جلب مشارکت این گروه‌ها مورد استفاده قرار گرفته و چگونگی اجرای این تکنیک‌ها در آن بررسی خواهد شد.

(۷) بررسی یافته‌ها و نتیجه‌گیری: این فصل شامل دو بخش است. بخش اول آن دربرگیرنده نتایج مربوط به اجرای تکنیک‌های مشارکتی در محله یوسف‌آباد است. بخش دوم آن نیز به ارزیابی و تحلیل کارایی این تکنیک‌ها در محله اختصاص یافته است.

شکل شماره ۱-۱: نمودار مراحل تحقیق

پی‌نوشت

- 1 American Planning Association (APA)
- 2 Asian Development Bank
- 3 Davidoff Poul
- 4 Henry Sanoff
- 5 Jerme Delli Priscoli
- 6 Sherry R. Arnstein
- 7 James L. Creighton
- 8 J. Gans Herbert
- 9 eParticipation

مقدمه

رویکرد برنامه‌ریزی شهری از دهه ۱۹۶۰ تاکنون تغییرات بسیاری کرده و روند تحول آن سه مرحله اساسی و تکاملی را پشت سر گذاشته است. بعد از اثبات ناکارآمدی نظریه‌های برنامه‌ریزی جامع و سیستمی، موضوع مشارکت مردم در برنامه‌ریزی شهری، در سال‌های اخیر هم از جنبه نظری و هم از بعد عملی مورد توجه قرار گرفته است. به اعتقاد گانس^۱ دانش در زمینه اهداف و ارزش‌ها، در انحصار برنامه‌ریزان نیست (Gans, 1968) بلکه برنامه‌ریزی باید منبعی برای تصمیم‌گیری مردمی و آگاهانه فراهم کند. این تمام آن چیزی است که برنامه‌ریزی مشروعاً می‌تواند انجام دهد و تمامی آنچه که می‌تواند تظاهر به انجام آن کند (هال، ۱۳۸۱). کمیسیون اسکفینگتن^۲ در گزارش خود در سال ۱۹۶۹، برنامه‌ریزی را این گونه تعریف می‌کند: «برنامه‌ریزی حوزه‌ای است که نیازمند مشارکت است.» زیرا:

مردم باید انتخاب کنند که چه جامعه‌ای می‌خواهند و چگونه می‌خواهند آن را توسعه دهند. این امر بسیار اهمیت دارد که بدانیم می‌توانیم در جامعه خود تأثیر بگذاریم. در نتیجه شهرهایی که ما در آن زندگی می‌کنیم، کار می‌کنیم و در آن می‌آساییم، منعکس‌کننده خواست‌ها و آرزوهای ما خواهند بود (Simpson, 1997, p. 913). در واقع مشارکت ایده‌ای جامع است که رسیدن به درک صحیحی از آن به معنای پاسخ به سوالات ساده‌ای است نظیر، چه کسی؟ چه چیزی؟ کجا؟ چگونه؟ و چه زمانی؟

۱: چه کسانی و چه گروه‌هایی باید در فرایند مشارکت درگیر شوند؟ در این مرحله باید افراد و گروه‌هایی که تمایل دارند و باید در فرایند برنامه‌ریزی شرکت داده شوند، مشخص گردند. به طور معمول کسانی که از تصمیمات طرح‌ها و برنامه‌ها تأثیر می‌پذیرند باید در فرایند تصمیم‌سازی مشارکت داده شوند.

۲: برنامه‌ریزان با طرح‌ریزی یک برنامه مشارکتی چه هدفی را دنبال می‌کنند؟

- آیا هدف از بکارگیری مشارکت خلق ایده‌های جدید است؟
- آیا هدف از مشارکت تعیین شیوه‌های برخورد است؟
- آیا هدف انتشار اطلاعات و اطلاع رسانی است؟
- آیا هدف رفع و حل مغایرت‌های تعیین شده است؟
- آیا هدف ارزیابی ایده‌ها است؟
- آیا هدف مرور طرح‌ها و پیشنهادها است؟
- یا هدف صرفاً بکارگیری مشارکت به عنوان سوپاپ اطمینانی برای کنترل احساسات سرخورده و رانده شده مردم است؟

۳: برنامه‌ریزان می‌خواهند مشارکت به کجا سوق داده شود؟

۴: مردم چگونه باید درگیر شوند؟ به منظور دستیابی به اهداف مشخص، بکارگیری شیوه‌های مشارکتی مناسب الزامی است. شیوه‌ها باید با اهداف سازگار و هماهنگ باشند. به عنوان مثال شیوه‌ای نظیر برگزاری کارگاه، امکان مشارکت گروه‌های مختلف ذی‌نفع را فراهم کرده و سبب ارتقاء منابع انسانی می‌شود و به مشارکت‌کنندگان فرصت نظارت بر تصمیمات را می‌دهد. از طرف دیگر شیوه‌ای مانند برگزاری جلسات عمومی زمینه لازم را برای تأمین اطلاعات فراهم می‌کند ولی نمی‌تواند حمایت جامعه را تقویت کند.

۵: چه زمانی در فرایند برنامه‌ریزی به مشارکت شهروندان نیاز است؟ تعیین مرحله و مقطعی که مشارکت‌کنندگان باید درگیر شوند (مرحله شکل‌گیری و تکوین، اجرا، ارزیابی و یا تلفیقی از این مراحل) امری ضروری است (Sanoff, 2000).

این‌ها سوالات ساده‌ای است که پاسخ منطقی به آن‌ها تا حدودی می‌تواند موفقیت یک برنامه مشارکتی را تضمین کند اما این سوالات به ندرت پیش از شکل‌گیری برنامه‌های مشارکتی پرسیده می‌شوند. در راستای این هدف سعی خواهد شد در این نوشتار به تمامی این سئوالات پاسخ داده شود. در این فصل برای ورود به بحث مشارکت ابتدا به اختصار به تحولات نظریه‌های برنامه‌ریزی و زمینه‌ها و بستر شکل‌گیری رویکرد مشارکتی در برنامه‌ریزی اشاره می‌شود. سپس به تعریف مشارکت از دیدگاه صاحب‌نظران مختلف و مهم‌ترین الگوهایی که به سطوح مختلف مشارکت اشاره دارند، پرداخته شده و یک جمع‌بندی از این الگوها ارائه می‌شود. در ادامه به مهم‌ترین اهداف مشارکت، مزایا، معایب و موانع مشارکت نیز اشاره خواهد شد.

۲-۱- بررسی سیر تحول نظریه‌های برنامه‌ریزی

یکی از گونه‌شناسی‌های رایج و قابل قبول برای درک نظریه‌های برنامه‌ریزی، دسته‌بندی است که در جدول زیر به شکل خلاصه نشان داده شده است.

جدول شماره ۲-۱: طبقه‌بندی انواع نظریه‌های شهرسازی

نظریه	نظریه رویه‌ای - نظریه برنامه‌ریزی	نظریه محتوایی - نظریه در برنامه‌ریزی	نظریه برای برنامه‌ریزی
مباحثی که نظریه به آن می‌پردازد؟	این نظریه‌ها بیشتر درباره روش‌های برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری است تا محتوای آنها. ارزش‌ها، اهداف، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی موضوع اصلی نظریه‌های رویه‌ای است.	این نظریه‌ها به پدیده‌ها و عناصری مربوط می‌شود که برای آنها برنامه‌ریزی می‌شود. این پدیده‌ها به جنبه‌های مختلف ساخت و عملکرد شهر مربوط می‌شوند و برنامه‌ریزی برای آنها موضوع نظریه‌های محتوایی را تشکیل می‌دهد.	این نظریه‌ها نتیجه ورود نظریه‌های اخلاقی و سیاسی در برنامه‌ریزی است. این نظریه‌ها در پی ارائه معیارهای اخلاقی و سیاسی برای آزمون نظریه‌های برنامه‌ریزی است.
نظریه‌های تبیینی	روش و فرایند کنونی برنامه‌ریزی چگونه است؟ چرا؟	چرا موضوع (شهر) این گونه است؟	جامعه و برنامه‌ریزی چگونه است و چرا؟
نظریه‌های تجویزی	روش و فرایند کنونی برنامه‌ریزی چگونه باید باشد؟	موضوع (شهر) چگونه باید باشد؟	جامعه و برنامه‌ریزی چگونه باید باشد؟

برگرفته از برک‌پور، ۱۳۸۱، و اسدی و سعیدنیا، ۱۳۸۹

دسته‌بندی ادوار مختلف نظریه و عمل برنامه‌ریزی در سه دوره کلی و قابل انطباق با هم امکان‌پذیر است (اسدی و سعیدنیا، ۱۳۸۹). در این بخش از نوشتار ابتدا به طور خلاصه به تحولات نظریه برنامه‌ریزی تا دهه ۱۹۷۰ اشاره شده و سپس تحولات اخیر و زمینه‌های شکل‌گیری رویکرد مشارکتی بررسی می‌شود. تا دهه ۱۹۷۰ سه دوره متمایز از هم در عرصه نظریه‌پردازی برنامه‌ریزی شهری بازشناختنی است. جدول زیر نشان دهنده این سه دوره و تأثیر عوامل و زمینه‌های مختلف معرفت‌شناختی، سیاسی و اقتصادی بر شکل‌گیری، اوج و افول هر یک از این دوره‌ها است.

جدول شماره ۲-۲: ادوار نظریه پردازی در برنامه‌ریزی شهری تا پایان دهه ۱۹۷۰

دوره تاریخی	برنامه‌ریزی از آغاز قرن بیستم تا دهه ۱۹۶۰	برنامه‌ریزی از اواسط دهه ۱۹۶۰ تا دهه ۱۹۷۰	برنامه‌ریزی دهه ۱۹۷۰
نام دوره	عصر طرح‌های جامع سنتی دوره برنامه‌ریزی بلوپرینتی	عصر دیدگاه سیستمی نظریه برنامه‌ریزی رویه‌ای	دوره تکثرگرایی نظری
مفهوم برنامه‌ریزی در دوره	تهیه طرح فیزیکی و ثابت برای موضوع برنامه‌ریزی (شهر) برنامه‌ریزی مطالعه موضوعاتی است که نیازمند توجه هستند.	فرایند مدیریت اجتماعی در این دوره برنامه‌ریزی مترادف با کنترل‌های پی در پی برای هدایت توسعه تعریف می‌شود.	مشارکت مداوم در تضاد
پارادایم	موضوع‌گرا	رویه‌ای	بحران پارادایم
ویژگی‌های اصلی	<ul style="list-style-type: none"> در این دوره هیچ نوع نظریه برنامه‌ریزی وجود ندارد. آموزش برنامه‌ریزی مترادف با آموزش طرح‌های فیزیکی و ایستا است، نه روش‌ها و فرایندهای آن. مراحل کلاسیک تهیه طرح در این دوره عبارتند از: برداشت، تحلیل و طرح. شاخص‌ترین اندیشمندان در برنامه‌ریزی این دوره پاتریک گدس بوده است. عمل و اقدام (راه‌حل) با سادگی تمام از دانش (شناخت و تجزیه و تحلیل) تبعیت می‌کند. در این رویکرد معرفت و دانش، عینی و یقینی تلقی می‌شود. باور به قدرت رهایی‌بخش علم و تخصص فنی در این دوره. در این نظریه گامی که در آن دانش و شناخت به شکل پیشنهادات عملی برگردانده می‌شود، کاملاً مغشوش بوده و روشن نیست. ترسیم آینده‌ای مطلوب و قطعی برای دوره‌ای مشخص که در افق زمانی تعیین شده باید عملی شود. 	<ul style="list-style-type: none"> در اواسط دهه ۱۹۵۰ انقلابی عقلایی در تمام حوزه‌های علوم اجتماعی، منطقه‌ای و شهری به وقوع پیوست (مجموعه نظریه‌های محتوایی و رویه‌ای). این تحولات تأثیر عمیقی بر حوزه برنامه‌ریزی داشت. تأثیر نظریه‌های خارج از برنامه‌ریزی بر این حوزه. توجه بیشتر از طرح (فرآورده) به فرایند (رویه). برنامه‌ریزی در این دوره قصد دارد از نوعی حرفه که مبتنی بر دانش فردی که در برخی اوقات حاصل جمع آوری غیر سیستماتیک و غیر منسجم اطلاعاتی اولیه درباره شهر است، به فعالیتی عملی تبدیل شود. 	<ul style="list-style-type: none"> در این دوره با غلبه نظریه و پارادایم واحدی روبه‌رو نیستیم. از نظر پتسی‌هیلی^۳ بعد از نظریه برنامه‌ریزی رویه‌ای می‌توان هفت نظریه در برنامه‌ریزی شهری را تا اواسط دهه ۱۹۷۰ از هم بازشناخت که هر یک به نوعی پاسخی به انتقادات مربوط به ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی و معرفت شناختی نظریه سیستمی بودند. این نظریه‌ها عبارتند از:
دلایل تغییر پارادایم	<ul style="list-style-type: none"> شروع سازندگی و ترمیم اقتصادی در طول دهه ۱۹۵۰ و حرکت شتابان و تحولات فزاینده و عدم تناسب آن با برنامه‌ریزی قدیمی که مناسب برای دنیایی ایستا بود. 	<ul style="list-style-type: none"> کنترل‌ها در سیستم مهندسی اساساً در داخل سیستم است در حالی که سیستم شهر و منطقه در داخل سیستم کنترلی خود قرار دارند. در مورد برنامه‌ریزی شهری بر خلاف سیستم‌های مکانیکی هدف پایه به خوبی شناخته شده نیست و در آن گروه‌ها و افراد و سازمان‌های مختلف منافع متفاوتی دارند که گاه با هم متضاد هستند. بنابراین همیشه اهداف بیشتر از یکی است. مفروضات اولیه‌ای نظیر تعادل اقتصادی، توافق بر سر منافع و اهداف و نیز در نظر گرفتن جامعه به عنوان یک کل یکپارچه و برنامه‌ریزان و کارشناسان به عنوان تصمیم‌گیرندگان نهایی در این دیدگاه بسیار غیر واقع‌گرایانه است. 	<ul style="list-style-type: none"> (۱) برنامه‌ریزی گام به گام^۴ (۲) پیمایش مختلط^۵ (۳) کنش انجمنی^۶ و برنامه‌ریزی وکالتی^۷ (۴) رویکرد اقتصاد سیاسی جدید^۸ (۵) برگشت به ایده آلیزم: انسان‌گرایی نوین^۹ (۶) رویکرد اجرا و سیاستگذاری^{۱۰} (۷) در غلتیدن به پراگماتیسم: بگذارید امور به حال خود اتفاق بیافتد^{۱۱}